

Верховний
Суд

Цивільно-правові аспекти захисту права на безпечне довкілля у практиці Верховного Суду

Дмитро Гудима –
суддя Верховного Суду у Касаційному цивільному суді,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

Конституція України

Стаття 50 (частина перша).

- Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я **довкілля** та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Цивільний кодекс України

Стаття 270. Види особистих немайнових прав (частина перша).

- 1. Відповідно до Конституції України фізична особа має ... право на безпечне для життя і здоров'я **довкілля**...

Цивільний кодекс України

Стаття 9. Застосування Цивільного кодексу України до врегулювання відносин у сферах господарювання, використання природних ресурсів, охорони довкілля, а також до трудових та сімейних відносин (частина перша).

- 1. Положення цього Кодексу застосовуються до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони **довкілля**, ..., якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства.

Стаття 13. Межі здійснення цивільних прав (частина друга).

- 2. При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б ..., завдати шкоди **довкіллю** ...

Цивільний кодекс України

Стаття 293. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (частини перша та друга).

- 1. Фізична особа має право на безпечне для життя і здоров'я **довкілля**, право на достовірну інформацію про стан **довкілля**, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її збирання та поширення.
- 2. Діяльність фізичної та юридичної особи, що призводить до нищення, псування, забруднення **довкілля**, є незаконною. Кожен має право вимагати припинення такої діяльності.
- Діяльність фізичної та юридичної особи, яка завдає шкоди **довкіллю**, може бути припинена за рішенням суду..

1. Забруднення повітря

Справи про забруднення повітря у Коростені Житомирської області

Постанова ВС КЦС, 22.01.25, справа №279/4171/22 (№ у ЄДРСР 124717899)

- **Вимоги:** (1) зобов'язати підприємства припинити діяльність та заборонити здійснювати підприємницьку діяльність з виробництва фанери, дерев'яних плит і панелей, шпону, з лісопильного та стругального виробництва, виробництва дерев'яних будівельних конструкцій і столярних виробів в межах і на території міста; (2) компенсувати моральну шкоду (від 50 000,00 грн до 500 000,00 грн);
- **Зміст судових рішень:** часткове задоволення позову щодо відшкодування моральної шкоди; відмова у задоволенні інших вимог.

Справи про забруднення повітря у Коростені Житомирської області

Постанова ВС КЦС, 22.01.25, справа №279/4171/22 (№ у ЄДРСР 124717899)

- **Засоби доказування:** (1) листи Державної екоінспекції щодо результатів планових і позапланових перевірок підприємств із фіксацією: наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря; несанкціонованого скиду таких речовин за територію підприємств без попередньої очистки; відхилення від норм, встановлених висновком державної екологічної експертизи; невідповідності роботи очисних споруд робочому проекту; перевищення вмісту забруднюючих речовин у стічних водах, які скидалися на очисні споруди водоканалу; (2) висновки інженерно-екологічних експертиз.

Див. також постанови ВС КЦС від 24.05.2024 у справі №279/4969/20 (№ у ЄДРСР 119367807), від 22.04.2024 у справі №279/1834/22 (№ у ЄДРСР 118868218), від 13.12.2023 у справі №279/4170/22 (№ у ЄДРСР 115750122), від 13.12.2023 №279/1808/22 (№ у ЄДРСР 115751843), від 13.12.2023 у справі №279/1856/22 (№ у ЄДРСР 115751910), від 06.12.2023 у справі №279/3026/20 (№ у ЄДРСР 115598524).

2. Забудова земель оздоровчого призначення

Справа про містобудівні умови та обмеження забудови у Петропавлівській Борщагівці Київської області

Постанова ВС КЦС, 18.05.23, справа №759/23414/20 (№ у ЄДРСР 111078327)

- **Вимоги:** (1) визнати незаконними дії зі складання та надання з порушенням вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки; (2) скасувати ці містобудівні умови та обмеження.
- **Зміст судових рішень судів I-II інстанцій:** відмова у задоволенні позову, бо позивачка не довела, які її права й інтереси порушує акт індивідуальної дії, а обґрунтування порушення права на безпечне довкілля є абстрактним.

Справа про містобудівні умови та обмеження забудови у Петропавлівській Борщагівці Київської області

Постанова ВС КЦС, 18.05.23, справа №759/23414/20 (№ у ЄДРСР 111078327)

- **Зміст постанови ВС:** судові рішення скасувати, справу передати на новий розгляд до суду I інстанції.
- Відмовляючи у позові з тих підстав, що позивачка не довела порушення її прав та інтересів діями відповідача з видання містобудівних умов та обмежень й існування права на позов, суди не врахували, що позивачка є членом територіальної громади, носієм прав члена цієї громади, та застосували обмежене тлумачення чинного законодавства, частиною якого є правила Орхуської конвенції, проігнорували, що право на захист порушеного конституційного права на безпечне довкілля належить кожному та може реалізовуватися особисто будь-якою зацікавленою людиною.

Справа про містобудівні умови та обмеження забудови у Петропавлівській Борщагівці Київської області

Постанова ВС КЦС, 18.05.23, справа №759/23414/20 (№ у ЄДРСР 111078327)

- **Зміст постанови ВС:** позови, спрямовані на захист довкілля, мають особливу значущість. Тому у питаннях, що є предметом регулювання Орхуської конвенції, суд має зосередитися не на тому, чи мав позивач звертатися до суду з таким позовом, оскільки громадянин, звертаючись до суду з позовом, спрямованим на охорону навколишнього природного середовища, фактично сприяє виконанню повноважень. Суду у такій категорії справ належить зосередитися саме на екологічній та правовій суті справи. Якщо він виявить порушення норм природоохоронного законодавства, наслідком розгляду справи має бути запобігання або припинення незаконного заподіяння шкоди природі.

3. Масова загибель бджіл

Статистика

- В Україні станом на 1 січня 2024 року налічувалося 2314 тис. бджолосімей, з яких 2286 тис. перебували в домогосподарствах, а 28 тис. сімей – на підприємствах, з яких 4 тис. сімей – у фермерських господарствах.
- В Україні у 2024 році смертність бджіл у середньому становила 20-25%, що значно вище за довоєнні показники.

https://lb.ua/society/2025/01/06/653971_smertnist_bdzhil_ukraini_2024_rotsi.html (LB.ua, 06.01.2025)

Закон України «Про бджільництво»

Стаття 37. Інформування про небезпечні, стихійні гідрометеорологічні явища та небезпечні роботи (частина друга)

- Фізичні та юридичні особи, які застосовують засоби захисту рослин для обробки медоносних рослин, зобов'язані **не пізніше ніж за три доби** до початку обробки **через медіа попередити про це пасічників**, пасіки яких знаходяться на відстані **до десяти кілометрів** від оброблюваних площ. При цьому повідомляється **дата обробки, назва препарату, ступінь і строк дії токсичності препарату**.

Справи про відшкодування шкоди, завданої загибеллю бджолиних сімей

Постанова ВС КЦС, 22.01.25, справа №550/709/22 (№ у ЄДРСР 124808810)

- **Вимоги:** стягнути з приватного сільськогосподарського підприємства 468 942,50 грн відшкодування збитків (реальних і упущеної вигоди), завданих загибеллю бджіл, і 50 000,00 грн відшкодування моральної шкоди.
- **Зміст судових рішень:** суд I інстанції відмовив у задоволенні позову, бо позивач не довів належними доказами, що загибель бджолиних сімей сталася через винні дії відповідача.
- Апеляційний суд погодився з відмовою лише щодо відшкодування моральної шкоди. Стягнув 468 942,50 грн відшкодування реальних збитків і упущеної вигоди. Позивач довів, відповідач не спростував, що саме протиправні дії останнього є причиною загибелі бджіл, а завдана шкода та її розмір – наслідком протиправної поведінки.

Справи про відшкодування шкоди, завданої загибеллю бджолиних сімей

Постанова ВС КЦС, 22.01.25, справа №550/709/22 (№ у ЄДРСР 124808810)

- **Зміст судових рішень:** ВС погодився з апеляційним судом. Відповідач не дотримав вимог щодо обробітку токсичними хімічними речовинами у денний час, не звернув увагу, що у радіусі 200 м від меж обробітку мали бути встановлені попереджувальні написи. Держекоінспекція зафіксувала порушення відповідачем правил застосування, зберігання, транспортування, знешкодження, ліквідації та захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів.
- **Nota bene!** Стаття 37 Закону України «Про бджільництво» застосовна і тоді, якщо с/г культура, піддана обробці препаратами, є немедоносною та samozапильною (зернобобові культури залежно від погодних умов можуть бути джерелом кормів для бджіл).

Справи про відшкодування шкоди, завдані загинеллю бджолиних сімей

Постанова ВС КЦС, 20.11.19, справа №155/1204/16-ц (№ у ЄДРСР 85836689)

- **Вимоги:** стягнути з фермерського господарства 21000,00 грн відшкодування майнової шкоди, завдані загинеллю бджіл, та 5000,00 грн відшкодування моральної шкоди.
- **Зміст судових рішень:** суди частково задовольнили позов, стягнувши відшкодування майнової шкоди – 21000,00 грн і 3000,00 грн - моральної. 50% із 42 бджолиних сімей позивача загинули внаслідок отруєння тіаклопридом, який є діючою речовиною тіаніду, використаного відповідачем для кропіння поля ріпаку за 300 м від пасіки позивача.

Справи про відшкодування шкоди, завдані загинеллю бджолиннх сімей

Постанова ВС КЦС, 10.07.19, справа №742/555/17 (№ у ЄДРСР 83056293)

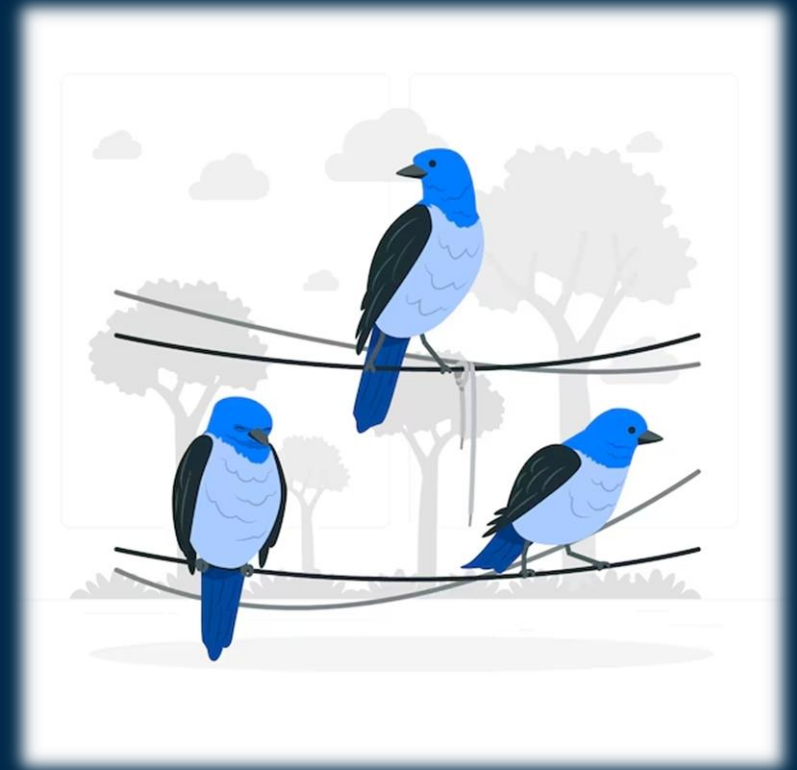
- **Вимоги:** стягнути з товариства 248395,00 грн відшкодування майнової шкоди, завдані загинеллю бджолиннх сімей, і 30500,00 грн відшкодування моральної шкоди.
- **Зміст судових рішень:** суд I інстанції відмовив у задоволенні позову, бо позивачка не довела, що причиною загинелі бджіл є саме ті препарати, якими обробив поля кукурудзи відповідач; лабораторне дослідження загинеліх бджіл на предмет наявності у них цих препаратів не провела; причина загинелі бджіл не встановлена.
- Апеляційний суд стягнув відшкодування майнової шкоди – 16500,00 грн і моральної – 2000,00 грн. Відповідач використав хімпрепарати та не довів, що вони безпечні для бджіл, не могли бути і не стали причиною їхньої загинелі; не повідомив точний час обробки полів.

Справи про відшкодування шкоди, завданій загибеллю бджолиних сімей

Постанова ВС КЦС, 10.07.19, справа №742/555/17 (№ у ЄДРСР 83056293)

- **Зміст судових рішень:** ВС скасував постанову апеляційного суду та залишив в силі рішення суду I інстанції.
- Відповідач 14.06.2016 повідомив сільського голову про те, що на території сільради на полях кукурудзи буде авіахімоборобка з 01.07.2016 до 25.07.2016 включно засобами захисту рослин.
- Позивач не надав безспірних доказів наявності зв'язку між діями відповідача та збитками позивача, а також того, що фахівці у галузі ветеринарної медицини відмовили позивачу у лабораторному хіміко-токсичному дослідженні загиблих бджіл.

4. Жорстоке поводження з тваринами

Справа про жорстоке поводження з птахами та кажанами

Постанова ВС КЦС, 28.08.19, справа №539/369/19 (№ у ЄДРСР 84091946)

- **Вимоги:** (1) визнати, що працівники райцентру телекомунікацій міста Лубни Полтавської філії ПАТ «Укртелеком» допустили жорстоке поводження з тваринами; (2) зобов'язати працівників Лубенського відділу ПАТ «Укртелеком» відкрити отвори у надбудові горища, щоб птахи могли влітати та вилітати.
- **Зміст судових рішень:** суди I-II інстанцій відмовили у задоволенні позову, бо позивачка не довела, як використання відповідачем його будівлі порушує її права; відсутні докази жорстокого поводження відповідача з тваринами.

Справа про жорстоке поводження з птахами та кажанами

Постанова ВС КЦС, 28.08.19, справа №539/369/19 (№ у ЄДРСР 84091946)

- **Зміст судових рішень:** ВС скасував судові рішення та передав справу на новий розгляд до суду I інстанції. Суди застосували обмежене тлумачення чинного законодавства, частиною якого є Орхуська конвенція. Проігнорували, що право на захист порушеного конституційного права на безпечне довкілля належить кожному. Позивачка вказала на такі порушення відповідача як: жорстоке поводження з тваринами, руйнування природнього середовища проживання птахів і рукокрилих (кажанів), що занесені до Червоної книги України; здійснення дій, що завдають шкоду довкіллю. Тварини та природне середовище їх проживання становлять у сукупності з їхнім співіснуванням з людиною навколишнє природне середовище.

Справа про жорстоке поводження з птахами та кажанами

Постанова ВС КЦС, 28.08.19, справа №539/369/19 (№ у ЄДРСР 84091946)

- **Зміст судових рішень:** Під час розміщення, проектування та забудови, удосконалення існуючих і впровадження нових технологічних процесів, повинні передбачатися і здійснюватися заходи щодо збереження середовища існування та умов розмноження тварин, забезпечення недоторканності ділянок, що становлять особливу цінність для збереження тваринного світу. Введення в експлуатацію об'єктів і застосування технологій без забезпечення їх засобами захисту тварин та середовища їх існування забороняються (стаття 39 Закону України «Про тваринний СВІТ»).

Дякую за увагу!

- Верховний Суд,
вул. П. Орлика, 8, м. Київ, 01043,
- <http://supreme.court.gov.ua>,
- dmytro.hudyma@gmail.com,
- www.facebook.com/dmytro.hudyma